

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ У КОНТЕКСТІ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ БОРОТЬБИ ЗА ВІДНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ (БЕРЕЗЕНЬ 1917 – КВІТЕНЬ 1918 рр.)

О Барановська Н.М., Макарчук О.Г., 2008

Проаналізовано перебіг національно-визвольного руху, висвітлено характер революційно-демократичних перетворень, що відбувалися в Україні у березні 1917 – квітні 1918 рр., і стали результатом взаємодії різних політичних сил.

In article is analyzed the course of national liberation movement, covered the character of revolutionary-democratic transformations that occurred in Ukraine in March (1917)-April(1918) and became the result of interaction of different political forces.

Інтерес суспільства до історії Української революції 1917 – 1921 рр. залишається достатньо високим. Останнім часом з'явилося багато джерельних матеріалів, що узагальнюють монографічні дослідження та статті, у яких зроблено спробу синтезувати концептуальні підходи у висвітленні як проблеми загалом, так і окремих її аспектів. Серед них заслуговує на увагу фундаментальний двотомний збірник документів і матеріалів: „Українська Центральна Рада” (серія „Джерела новітньої історії”) [1], збірник документів і матеріалів „Український національно-визвольний рух (березень–листопад 1917 року), відповідальний редактор і керівник колективу упорядників В.Ф. Верстюк [2]. Представлені матеріали збірників простежують основні етапи, проблеми та тенденції розвитку українського національно-визвольного руху, масштаб якого спричинився до його переростання в Національну революцію. До новаторських досліджень проблеми належить другий том „Політичної історії України ХХ століття”, автори якого (В.Ф. Верстюк та В.Ф. Солдатенко) зробили помітний внесок у вирішення конкретно-історичних аспектів соборності України, вдало охарактеризували державницькі процеси як в УНР, так і в ЗУНР, та по-новому окреслили здобутки і прорахунки революційної доби [3]. Цікавими дослідницькими пошуками відзначаються статті І. Хміля „Вплив III Універсалу на посилення національно-визвольного руху в регіонах України”) та І. Гошуляка „Питання соборності українських земель на Брест-Литовській мирній конференції” [4].

Серед найновіших праць з історії національного військового будівництва у 1917–1918 рр. привертає увагу книга В.Ф. Солдатенка та Л.Г. Хала. Автори узагальнюють роль військової сили як вирішального чинника у політичній боротьбі за владу на українських землях у березні 1917 – квітні 1918 рр. [5].

В історії визвольної боротьби українського народу за власну державність 1917 – 1918 рр. залишається багато питань, які не до кінця вивчені історичною наукою. Тривалий час у центрі уваги наукових дискусій, а також окремих дослідників перебувають різні аспекти Української революції початку ХХ століття. Розглянемо деякі із них.

У березні 1917 р. відбувається легалізація існуючих та творення нових українських організацій, які розгорнули масову організаційну діяльність. В українському суспільстві відбувається зростання національної самосвідомості, разом з якою еволюціонізували домагання українства: від перших обережних культурницьких вимог через висунення гасла національно-територіальної автономії України в складі Федеративної Росії до переконання в необхідності утворення демократичної республіки. Активно пропонували своє бачення майбутньої важливої форми національно-державного устрою українські політичні партії, тим самим сприяючи політизації та ідейному оформленню національно-визвольного руху.

Обговорення питання про характер майбутньої автономії та принципи її розбудови стало в центрі уваги з'їздів ТУП, УРДП, УСДРП та УПСР. Товариство українських поступовців, перейменувавши себе у Союз українських автономістів-федералістів (СУАФ), рішуче відхилило тактику пасивного очікування проголошення автономії Тимчасовим урядом, і висловилося за негайне всіма силами і засобами утворення автономії, щоправда, зберігаючи остаточну санкцію за Всеросійськими Установчими Зборами. З'їзд СУАФ доручив вищому керівному органу союзу – Раді – утворити спеціальну комісію для розроблення конституційного проекту автономії України.

У березні 1917 р. легалізувала своє існування Українська соціал-демократична робітничка партія. II квітнева конференція висловилася за федеративну перебудову Росії як союзу національно-територіальних одиниць, здійснення принципу автономії України, закликала до вияву національної ініціативи. У ставленні до Тимчасового уряду українські соціал-демократи вважали за необхідне примусити його до „ послідовного здійснення соціальних, політичних і національних вимог української демократії» [6]. Позиція УСДРП зміцнила лави українського руху, а сама партія посіла провідне місце у діяльності Центральної Ради. УСДРП мала найбільш досвідчених партійних діячів, але прагнула представляти дуже нечисленну групу – україномовних пролетарів [7, с. 357].

До вимог автономно-федералістичного ладу приєдналися Українська радикально-демократична партія та партія українських есерів. Коментуючи рішення з'їзду УПСР, П. Христюк писав, що українські есери „виразно виходили у своєму рішенні національної проблеми з визнання принципу національної суверенності українського народу” [8, с. 26]. Будучи партією свідомих селян і сільськогосподарських діячів, УПСР поставила аграрну реформу на користь селянам у центрі своїх вимог.

Отже, усі без винятку українські політичні партії й більшість громадських і професійних організацій та об'єднань взяли на своє озброєння принципи автономії та федералізму, активно пропагували їх у своїх програмних рішеннях, політизуючи й ідейно оформляючи стихійний український рух. Можна стверджувати, що до кінця 1917 р. ніхто з головних політичних діячів серйозно не думав про повне відокремлення України від Росії. Вони до останнього моменту хотіли перетворити Росію-імперію на федерацію, де Україна мала б повну внутрішню суверенність та окремі від російських Установчі збори для вирішення всіх внутрішніх українських політичних питань.

Аналізуючи територіальні особливості українського руху, насамперед варто відзначити його киевоцентричність. Київ одразу ж заявив себе безальтернативним центром руху, його координатором і організатором. З усією очевидністю ця обставина виявилася у створенні та діяльності Центральної Ради. Проте перші тижні революції говорять швидше про стихійний вибухоподібний характер українського руху, ніж про його монолітність та організованість. Інваріантність форм руху на місцях, його багатопартійність свідчать про стихійність процесу, який потрібно було консолідувати спільними завданнями й організаційно об'єднати. Вироблення загальнонаціональної програми та створення різноманітних за формою осередків у єдиний консолідований рух становила його характерну особливість у перший місяць революції [9, с. 65]. Першим кроком до значного поширення української національної ідеї було гасло „Вільної України”, яке часто зустрічалось на прапорах і транспарантах під час мітингів та демонстрацій і своєю узагальнюючою формулою об'єднувало різні в соціальному плані українські сили [10, с. 278].

Легалізувалася діяльність українських угруповань Одеси, Харкова, Полтави, Чернігова. Так, українці Харкова 3 березня 1917 р. відзначили падіння самодержавства маніфестацією під жовто-блакитними прапорами й обрали тимчасовий організаційний комітет для керівництва українським рухом, найпомітнішим успіхом якого стало налагодження видання тижневика «Рідне слово» [11]. Українці Одеси створили Керівничий комітет, який направив свого представника до Центральної Ради [12, с. 40]. У Полтаві 8 березня 1917 р. організації українських партій створили спільну Раду поступових українських партій м. Полтави [13]. 18 березня 1917 р. відбулися збори Товариства українських поступовців м. Чернігова, що продемонстрували готовність розгорнути широку і різнопланову національно-культурну діяльність [14].

З моменту легалізації українського національно-визвольного руху географія його поширення стрімко вийшла за межі етнічних українських земель. Рух активно розгортався серед східної української діаспори (Москви та Петрограда) [15, с. 327–328]. Так, вже 2 березня 1917 р. відозвою „До українського громадянства, студентства, робітництва й українських офіцерів” заявив про себе Тимчасовий Український революційний комітет м. Петрограда, який 12 березня влаштував масову 20-тисячну маніфестацію у центрі Петрограда. 17 березня делегація представників українських організацій Петрограда відвідала голову Тимчасового уряду, якому вручила пам’ятну записку з розгорнутим планом вимог у національній сфері. Вона утворила Українську національну раду, яка згодом тісно співпрацювала з Українською Центральною Радою [16]. Український національний рух швидко сягнув Сибіру і Далекого Сходу, не кажучи вже про Кубань, густо населені українцями південні повіти Курської, Воронежської губерній та земель Області війська Донського.

Спільну загальнонаціональну платформу виробив Всеукраїнський Національний конгрес 6–8 (19–21) квітня 1917 р., який відіграв велику роль у консолідації українських громадсько-політичних сил. Його робота символізувала пробудження та демонстрацію національної політичної волі.

Слід враховувати, що з перших днів революції українці нашоувалися на відкриту протидію російського націоналізму в Україні та недружелюбність загальноросійської революційної демократії.

Напередодні Всеукраїнського національного конгресу російські націоналісти створили союз „югороссов”, покликаний до боротьби з українським рухом, а голова Київської ради робітничих депутатів есер П. Незлобін публічно обіцяв розігнати конгрес революційними багнетами, якщо він надумає оголошувати себе Українськими Установчими Зборами і запроваджувати автономію.

Попри це пробуджена революцією різнолика, слабко організована українська стихія завдяки проведеному конгресу перетворилась у могутній масовий національно-визвольний рух.

В основу конгресу було покладено обговорення питання федеративного устрою Росії та забезпечення національно-територіальної автономії України. У шести виголошених на конгресі доповідях були розкриті різноманітні аспекти побудови федерації й автономії.

Всеукраїнський національний конгрес завершив перший після падіння самодержавства етап руху, в ході якого відбувалося стихійне пробудження громадсько-політичних українських сил, і знаменував перехід до масових політичних акцій та національної консолідації. Рішення конгресу, активно підтримані українським загалом, стали потужним імперативом розвитку національного руху, а сам форум – моделлю для проведення губернських та повітових, селянських, студентських, військових, єпархіальних, земських українських з’їздів. Загалом Конгрес відіграв важливу роль у перетворенні Української Центральної Ради з громадської на представницьку організацію усього українського народу.

Масове обговорення національних проблем свідчило про те, що українське питання не оминав практично жоден масовий форум, що відбувався в тогочасній Україні.

Особливим успіхом гасла автономії і федерації користувалися серед селянства, яке організувалось у Всеукраїнську селянську спілку під керівництвом українських есерів. У квітні–травні 1917 р. на Київщині, Катеринославщині, Поділлі, Полтавщині, Херсонщині, Харківщині та Чернігівщині відбулося багато селянських з’їздів, які насамперед намагалися вирішити земельне питання, але в усіх рішеннях, майже без винятку, містилися вимоги запровадження автономії України, яка уявлялася гарантією майбутнього справедливого перерозподілу. Селянський рух став наймасовішою складовою частиною українського національно-визвольного руху, він тісно пов’язав вирішення національних проблем із соціальними, і насамперед аграрною.

З другої половини квітня 1917 р. набув широкого масштабу та організованих форм український рух у російській армії. 15 квітня „Киевская мысль” повідомила про утворення у Мінську Української ради Західного фронту, яка оголосила, що поділяє програму Української Центральної Ради, вимагає автономії України і федералізації Росії. Згодом подібні ради створилися на всіх фронтах та Чорноморському флоті. Український військовий рух мав передусім соціальний і політичний характер, а вже потім, з великими застереженнями, його можна розглядати як процес формування Української армії. Адже М. Грушевський дивився на армію як на явище перехідне,

тимчасове, яке в будь-який момент готове перейти від армійської до міліцейської системи. Утримання постійного війська він вважав «марнуванням часу», стверджував, що треба все зробити, щоб якомога в коротший час втиснути всю «технічну підготовку, доведену до рівня сучасних вимог, а потім усе далі здійснювати через навчальні заклади організації в різні пори року так, щоб вони найменше відтягали живі сили краю від продуктивної праці» [17, с. 63]. Проте, відзначав М. Грушевський, військова справа була „постійною інтегральною частиною української національної політики”, що спростовує твердження про свідоме небажання Центральної Ради займатись військовими проблемами. Якби це було не так, тоді важко було б пояснити, чому українські військові так активно підтримували домагання Центральної Ради. Наприклад, у спеціальній резолюції, схваленій Першим Українським військовим з’їздом (5–8 травня 1917 р.), визнавались особливі заслуги Української Центральної Ради у справі об’єднання українства, зростання його національної й політичної свідомості. З’їзд доручав Центральній Раді вислати до Тимчасового уряду делегацію, яка б поставила перед ним конкретні українські домагання про негайне оголошення особливим актом принципу національно-територіальної автономії України та фінансування Центральної Ради з казни. З’їзд обрав Український генеральний військовий комітет, який увійшов до складу УЦР і займався виключно військовими справами. Водночас зібрання висловилося за народну міліцію, реорганізацію постійної армії на національно-територіальній основі.

Як бачимо, українці-воєнки не критикували військову політику Центральної Ради, а всебічно її підтримували, бо вона відповідала їх поглядам. Принципи, на яких будувалася ця політика, давали змогу не лише почати формування власних національних Збройних сил, нехай і названих народною міліцією, а й створювати легітимні підстави для виведення з України інонаціональних військових підрозділів.

Відчувши за собою масову національну підтримку, Центральна Рада рішуче поставила перед загальноросійським урядом питання щодо надання Україні автономії. З цією вимогою 16 травня 1917 р. до Петрограда прибула повноважна українська делегація на чолі із заступником голови Центральної Ради В. Винниченком. Тимчасовий уряд прохолодно поставився до Центральної Ради, намагаючись дистанціюватися від неї. Він відкинув домагання української автономії.

Незважаючи на те, що українська делегація не знайшла порозуміння з Тимчасовим урядом, ця поїздка створила умови для переходу в наступ. Після деяких вагань Центральна Рада пішла революційним шляхом, шляхом доконаних фактів.

Першим кроком у цьому напрямку було проголошення 10 червня 1917 р. I Універсалу, обговорення якого стало загальнонародною справою, сконсолідувало український національно-визвольний рух, а Центральну Раду зробило безсумнівним політичним лідером України.

Потужне революційне піднесення українського народу у підтримці I Універсалу змусило російську революційну демократію в Україні та Тимчасовий уряд переглянути свої позиції і визнати відкриту боротьбу з Українською Центральною Радою безперспективною. Тому через кілька днів Тимчасовий уряд направив до Києва повноважну делегацію з чотирьох міністрів для ведення переговорів з Центральною Радою. Результатом цих переговорів став II Універсал, який, безумовно, мав компромісний характер. В українському суспільстві цей документ розглядався як певний крок вперед до реалізації автономії. Він вніс і певне замирення у міжетнічні стосунки, проте мобілізував антиукраїнські сили. На початку липня 1917 р. на знак протесту проти домовленостей з Центральною Радою Тимчасовий уряд залишили міністри-кадети, перейшовши на позиції великодержавного шовінізму та російського націоналізму.

Великий промисловець М. Фон Дітмар (член партії кадетів) різко заперечував проти включення до складу автономної України Харківської, Катеринославської, Таврійської та Херсонської губерній, на території яких розташовувалися Донецький вугільний і Криворізький залізнорудний басейни, які, на його думку, ні під яким приводом не можуть відійти від Росії. Партія російських кадетів стала ініціатором зламу Тимчасовим урядом досягнутих у Києві домовленостей [9, с. 76–77].

У контексті цих подій 4 серпня 1917 р. Тимчасовий уряд замість того, щоб схвалити „Статут вищого управління України”, підготовлений Центральною Радою, видав „Тимчасову інструкцію

Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду, якою обмежив діяльність Генерального секретаріату як територіально, так і за повноваженнями. Ця Інструкція мала на меті штучне розчленування України на частини. Зокрема, повноваження Генерального Секретаріату поширювалися лише на Волинську, Київську і Подільську губернії (Правобережної України), Полтавську та Чернігівську (без чотирьох північних повітів: Глинського, Новозибківського, Суразького і Стародубського) губернії (Лівобережної України). З 14 генеральних секретарств: внутрішніх, фінансових, військових, продовольчих, земельних і національних справ, юстиції, освіти, торгу і промисловості, пошти та телеграфу, праці, шляхів, генерального контролера і генерального писаря було запроваджено лише 6 секретарств: внутрішніх, фінансових, земельних, освіти, національних і генерального писаря. До секретарства торгу і промисловості було додано ще й Секретарство праці. Для контролю за діяльністю Генерального Секретаріату вводилася посада генерального контролера.

Необхідно підкреслити, що антиукраїнський характер Інструкції від 4 серпня 1917 р. спричинив кризу Центральної Ради та неоднозначне ставлення до Тимчасового уряду серед її членів. Одна частина Ради закликала до розриву з Тимчасовим урядом, інша вважала за необхідне використати ті реальні підстави, які давала Інструкція для утворення нового ладу в Україні, не пориваючи із загальноросійським виконавчим органом. Такої думки дотримувався й голова Центральної Ради М. Грушевський, про що він написав у своїй статті „Україна дійде свого” [18]. Як вважає український історик В.Ф. Верстюк, можливо, це була одна з найістотніших помилок Центральної Ради – морально зв’язати себе з урядом, який з початку осені 1917 р. почав стрімко втрачати владу і контроль над країною [9, с. 77].

Восени 1917 р. в Україні посилювалися виступи проти антиукраїнської політики Тимчасового уряду. Про це свідчать численні протестні резолюції, постанови й ухвали з’їздів українських земель, відірваних з-під юрисдикції Генерального Секретаріату, які закликали українців самим творити своє життя, вимагали широкої національно-територіальної автономії України, федеративної перебудови Росії. Окремі з цих вимог відзначалися сильними самостійницькими тенденціями, набули значної трансформації в жовтні–листопаді, коли основним завданням стали вже не автономістичні, федералістичні й самостійницькі устремління, а ідеї рівноправності, суверенності й самобутності народностей і націй, які населяли Російську державу. Центральна Рада повернулася до ідеї якомога швидшого скликання Українських Установчих Зборів незалежно від Всеросійських.

У своєму виступі на III Всеукраїнському військовому з’їзді лідер УСДРП та Голова Генерального Секретаріату В. Винниченко заявив, що генеральні секретарі не є чиновниками Тимчасового уряду, а сам Генеральний Секретаріат непідзвітний Тимчасовому уряду, а тільки українській демократії, що його утворила. III Всеукраїнський військовий з’їзд узяв курс на проголошення України демократичною республікою.

Це стало можливим після падіння Тимчасового уряду. 7(20) листопада 1917 р. Третім Універсалом Центральної Ради було проголошено Українську Народну Республіку, що логічно завершило розвиток українського національно-визвольного руху. З цього випливає, що на початку листопада 1917 р. в Україні щодо її державного статусу не виявилось сили, альтернативної українському рухові та його лідерові – Українській Центральній Раді.

Третій Універсал – одна з найзнаменніших подій в розвитку Української революції 1917 р. Його статті підготовлені усім попереднім розвитком революційних подій у країні, в них акумулювалися постанови й вимоги робітничих, селянських, військових і партійних з’їздів, що проходили на теренах України протягом року.

Газета „Народна воля” опублікувала тисячі резолюцій та ухвал як всеукраїнських, так і губернських, повітових та волосних селянських, робітничих, партійних і військових з’їздів, українці військових частин з привітаннями і схваленням Третього Універсалу Центральної Ради, проголошення УНР вимагали об’єднання України в її етнографічних межах, протестували проти ультиматуму Раднаркому Росії.

Кульмінаційним моментом дедалі зростаючого впливу Центральної Ради серед українського народу можна вважати роботу з’їзду Рад селянських, робітничих і солдатських депутатів, що відбувся 1–6 грудня 1917 р. у Києві. У „Відозві з’їзду до народів Росії зазначалася одностайна

постанова щодо висловлення цілковитого довір'я Центральній Раді та Генеральному Секретаріатові, які проголосили УНР у складі Федеративної Росії, без порушення прав інших народів, а повагою до них, не скасуванням громадянських та політичних свобод, а їх обороною, не зброєю та насильством, а відвертою, організованою політичною боротьбою [19]. Скликаний з ініціативи більшовиків з'їзд фактично закінчився їх цілковитою поразкою і вимушеним переїздом незначної групи його більшовицьких депутатів до Харкова.

Третім Універсалом Центральна Рада продемонструвала прагнення закінчити криваву війну і підписати очікуваний мир. Вперше в найвищому державницькому акті Центральна Рада відверто заявила про свій намір відстоювати на міжнародній арені інтереси всього українського народу, незважаючи на військові фронти і державні кордони, що його розділяють. Очевидно, що Центральна Рада врахувала постанову Першого Українського військового з'їзду Західного фронту, що проходив у жовтні 1917 р., «взяти справу закінчення війни у свої руки» [20] і «на майбутній мирній конференції вимагати, щоб усім землям України, які тепер поділені політичними кордонами, була надана повна можливість з'єднатися в одне тіло Української Республіки» [21].

Однак, як зазначає І. Гошуляк, під час непростого визначення своєї ролі в ініційованому більшовицькою Росією миротворчому процесі, пов'язаному з подоланням багатьох перешкод та ілюзій, українська влада приступила, нарешті, до рішучих політичних кроків у цьому напрямку. 11 грудня 1917 р. Генеральний Секретаріат звернувся з нотою до учасників воєнних дій і нейтральних держав, у якій заявив про необхідність укладення демократичного загального миру без анексій. 12 грудня 1917 р. було заслухано доповідь Генерального секретаря міжнародних справ О. Шульгіна з цього питання. Він ґрунтовно проаналізував міжнародне становище УНР і сформулював основні засади її зовнішньої політики [22].

15 грудня Центральна Рада знову розглядала це питання. Від фракції українських соціалістів-самостійників, які рішуче обстоювали соборність українських земель, О. Степаненко вніс резолюцію, в якій містилась вимога до української делегації домагатися на мирних переговорах, щоб до УНР були приєднані землі поза її межами – в Галичині, Буковині і зайнятих іноземними військами частинах колишньої Російської імперії. Про це перед виїздом делегації до Бреста говорив М. Грушевський, який поставив перед нею завдання домагатися включення в межі УНР усіх етнічних українських земель, які раніше входили до складу Російської імперії, зокрема і Холмщини Підляшшя та Австро-Угорської імперії, тобто Східної Галичини, Північної Буковини, Закарпатської Русі, щоб кожен клаптик української землі не залишився під чужим пануванням [23, с. 296].

Поставлені перед делегацією завдання були складними, майже нереальними. Адже значна частина УНР була захоплена більшовиками. До того ж правлячі кола Австро-Угорщини (у порозумінні з Німеччиною) ще з кінця 1916 р. взяли курс на відновлення Польської держави, до складу якої планувалося включити більшість з вищеперелічених західноукраїнських земель. Тільки Німеччина, не маючи спірних територіальних питань з Україною, була зацікавлена в її існуванні як противазі і Росії, і Польщі.

Спочатку українська делегація на переговорах орієнтувалася на підписання загально-демократичного миру і лише ескалація бойових дій з боку Росії підштовхнула згодом УНР на шлях сепаратного миру.

Нашим дипломатам потрібно було шукати порозуміння і домагатися поступок з боку австро-угорської делегації, без чого вирішення конкретних територіальних питань було неможливе. Дослідник В. Коваль підкреслив відповідальність української делегації за долю усіх українців, прагнення до створення соборної Української держави, яка б включала усі частини українського народу, та готовність використовувати усі доступні мирні заходи тиску для захисту національних інтересів українського народу [24, с. 107].

У ході Берестейських переговорів відбулася зустріч української делегації із західно-українськими політичними діячами М. Залізником та М. Васильком, які наполегливо радили домагатися, щоб однією з умов майбутнього миру було виділення Східної Галичини і утворення українського коронного краю в Австро-Угорщині.

Тверда позиція посланців Центральної Ради, підкріплена на той момент (22 січня 1918 р.) історичним IV Універсалом, який проголосив УНР незалежною і суверенною державою, зірвала підступні плани більшовиків усунути делегацію Центральної Ради з переговорного процесу, замінивши її делегацією радянського уряду України.

Керівники німецької та австро-угорської делегацій, вислухавши аргументи обох сторін, визнали Центральну Раду правомочною представляти УНР, а її делегацію – підписувати мирний договір. Курс на його укладення було ухвалено на спеціальній нараді німецьких і австрійських представників, що відбулася 24 січня в Берліні під головуванням рейхсканцлера Німеччини фон Гертлінга.

Берестейський договір між УНР і Четвірним союзом було підписано 29 січня (9 лютого) 1918 р. Майже уся Холмщина і більша частина Підляшшя повинні були увійти до складу УНР. Крім цього договору, було підписано таємну угоду між Австро-Угорщиною і УНР у справі Східної Галичини та Буковини. Згідно з нею, в обмін на поставки українського продовольства австро-угорський уряд зобов'язувався не пізніше 31 липня 1918 р. здійснити поділ Галичини на українську і польську частини та, об'єднавши першу з Буковиною, створити один суцільний коронний край. При цьому особливо застерігалось, що ця угода творить з мировим договором неподільне ціле, і що важливість цієї заяви „вигасає, як не буде виповнена яка-небудь постанова мирового договору”. У цьому виявилось прагнення української дипломатії до створення соборної Української держави, яка включала б усі частини українських земель та готовність використати всі доступні мирні заходи тиску для захисту національних інтересів українського народу [25, с. 319].

Берестейський мир мав велике значення для територіальної консолідації України. Учасник української революції Д. Дорошенко висловився, що, хоча вона й була „шлюбом без любові”, але загалом укладена у дуже вигідних для України формах [26, с. 53]. Вперше за багато десятиліть щойно відроджена Українська держава чітко висунула на високому міжнародному рівні завдання возз'єднання віками розділених державними кордонами східних і західних українських земель.

Оскільки на момент укладення мирного договору майже уся територія УНР була захоплена більшовицькими військами, то українські дипломати підписали в Бресті ще один важливий документ – „Відозву до німецького народу у справі допомоги”, в якій містилося прохання допомогти Україні у боротьбі з агресією більшовицької Росії. Будучи зацікавленою в реалізації економічних умов Брестського миру, німецька сторона зобов'язалася протягом трьох місяців допомагати очистити Україну від більшовицьких формувань. Незабаром до цього приєдналася й Австро-Угорщина.

Досить вигідним для України виявився мирний договір, підписаний 3 березня 1918 р. у Бресті Центральними державами і Росією, за яким Росія мала укласти мир з УНР та визнати мирний договір України з чотирма союзними державами, а українську територію негайно очистити від російського війська і російської червоної гвардії.

Наступ австро-німецьких військ на Україну розпочався 12(25) лютого 1918 р. Київ було звільнено 1 березня після 19 днів більшовицької окупації. Цього дня Центральна Рада прийняла закон про введення з 1 березня 1918 р. нового числення часу. 2 березня 1918 р. до Києва разом з австро-німецькими військами повернулася Центральна Рада і була відновлена влада УНР.

Окупаційні заходи австро-німецького командування, спрямовані на виконання Брестської продовольчої угоди, викликали глибоке обурення населення України і сприяли активізації сил, ворожих українському державному будівництву. У порозумінні опозиційних до Центральної Ради сил з військовою окупаційною німецькою владою 29 квітня 1918 р. був здійснений державний переворот на Хліборобському Конгресі в Києві, який проголосив Павла Скоропадського гетьманом України. Цим закінчився перший етап Української Національної революції 1917–1921 рр.

Поразка Центральної Ради яскраво виявила прорахунки керованою нею українського національно-визвольного руху березня 1917 – квітня 1918 рр.: недооцінювання ролі регулярних Збройних сил для захисту України, намагання оборонити її за допомогою сильних сусідів, відсутність чітких планів у галузі національно-державного будівництва, тривалу заангажованість ідеєю федерації народів Росії та недосконалу соціально-економічну програму.

Незважаючи на прорахунки, потрібно обов'язково підкреслити найважливіше досягнення Центральної Ради – проголошення державної незалежності України. Необхідно віддати належне її діячам, їх високій правовій культурі, ерудованості, що дало змогу забезпечити не тільки прогресивний демократичний зміст законодавчих актів, а й багато в чому їх історично випереджувальний характер.

З самого початку процес революційних перетворень в Україні був позначений наявністю національного чинника – Центральної Ради та інших українських національних організацій. В українських губерніях переважна більшість населення зустріла Українську національну революцію з ентузіазмом. Встановлення нової влади в провінції відбувалося мирно й безкровно, більшою чи меншою мірою повторюючи події в Києві.

Центральна Рада була єдиним провідником, організатором та наставником національно-визвольного руху, що широко розгорнувся на території України у 1917 – на початку 1918 рр. Її діяльність на цьому ґрунті здобула загальне схвалення і всебічну підтримку не тільки населення України, але й українців, які проживали поза її межами. Як найвища українська влада, утворена спілкою революційних селян, робітників та вояків, Українська Центральна Рада стала повчальним феноменом у справі українського державотворення. Ідея автономії України, відстоювана нею на перших порах, дісталася їй у спадок від попередніх етапів національно-визвольного руху. Невдачі утвердження української державності в добу революції 1917 – 1918 рр., окрім низки численних внутрішніх чинників, значною мірою були підсилені зовнішніми військово-політичними чинниками – німецько-австрійським та російсько-більшовицьким.

1. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2-х т. – К., 1996.
2. Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року: Документи і матеріали. – К., 2003.
3. Політична історія України ХХ століття: У 6 т. (Редкол.: І.Ф. Курас (голова) та ін.). – К.: Генеза, 2002–2003.
4. Хміль І.В. Вплив Третього Універсалу на посилення національно-визвольного руху в регіонах України // Укр. іст. журн. – 2004. – № 2. – С. 3–15.
5. Гошуляк І.Л. Питання соборності українських земель на Брест-Литовській мирній конференції // Там само. – С. 15–30.
6. Солдатенко В.Ф., Хало Л.Г. Військовий чинник у боротьбі за політичну владу в Україні в 1917–1918 рр. – К., П.П. Позднішев, 2002.
7. Робітнича газета. – 1917. – 7 квітня.
8. Горелов М.Є., Моця О.П., Рафальський О.О. Цивілізаційна історія України. – К., 2005.
9. Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції. 1917–1920. – Т. 1. – Відень, 1921.
10. Верстюк В.Ф. Український національно-визвольний рух (березень–листопад 1917 року) // Укр. іст. журн. – 2003. – № 3.
11. Ковалевський М. При джерелах боротьби: спомини, враження, рефлексії. – Інсбрук, 1960.
12. Рідне слово. – Харків, 1917.
13. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2-х т. – Т. 1.
14. Вісник Полтавського губернського громадського комітету. – 1917, 22 березня.
15. Черниговская земская газета. – 1917. – 24 марта.
16. Лотоцький О. Сторінки минулого. Ч. 3. – Варшава, 1934.
17. Вісник Полтавського губернського громадського комітету. – 1917, 2 квітня.
18. Будзинський О. IV Універсал Української Центральної Ради // Визвольний шлях. – 1999. – № 1.
19. Народна воля. – 1917, 6 вересня (24 серпня).
20. Там само. – 8 (21) грудня.
21. Нова Рада. – 1917, 14 грудня.
22. Центральний державний архів вищих органів державної влади і державного управління України. Ф. 1115, оп. 1, спр. 8, арк. 7.
23. Там само, арк. 16.
24. Гошуляк І.Л. Питання соборності українських земель на Брест-Литовській мирній конференції.
25. Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923 рр. – Т. 1. – Ужгород, 1932.
26. Коваль В. Брест-Литовська мирна конференція 1918 р. і питання про Галичину і Холмщину // Українська Соборність: ідея, досвід, проблеми (До 80-річчя Акта Злуки 22 січня 1919 р.: Збірник. – К., 1999.
27. Берестейський мир. З нагоди 10-х роковин 9.ІІ. 1918 – 9. ІІ. 1928: Спомини та матеріали. – Львів–Київ, 1928.
28. Дорошенко Д. Дещо про закордонну політику Української Держави в 1918 // Хлібороб України. – 1920–1921. – 36. ІІ–ІV.